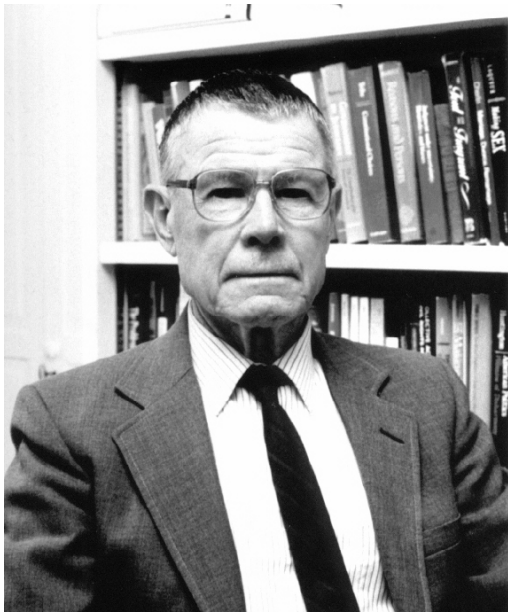

VN học gì từ giải Nobel Kinh tế 2005

Nguyễn An Nguyễn¹
Nghiên cứu sinh Tiến sỹ
Khoa Kinh tế, Đại học Rice, Hoa Kỳ
nguyenannguyen@gmail.com

Trong năm thập kỉ ngắn ngủi kể từ các công trình mở ngành của John Nash², lý thuyết trò chơi (hay lý thuyết tương tác chiến lược) đã bành trướng ra hầu hết các ngành khoa học xã hội (từ kinh tế, quản lý, chính trị, luật, xã hội học, khoa học quân sự v.v.) và nhiều ngành tự nhiên (sinh học, tin học). Trong khi ngành này đang làm mưa làm gió khắp nơi, mà thời sự nhất là giải Nobel kinh tế năm nay được trao cho hai đại thụ của nó là Thomas Schelling (Mỹ) và Robert Aumann (Israel) thì VN còn tương đối xa lạ. Nguyên lý cơ bản của lý thuyết trò chơi rất giản dị nhưng mạnh mẽ: các cá nhân khi ra quyết định thì xét đến các tính toán của người khác (từ những việc đơn giản như chơi cờ, đánh tam cúc cho đến đàm phán hiệp định, hoạch định chính sách v.v.). Lý thuyết này có khả năng cung cấp một góc nhìn mới, đột phá trong rất nhiều vấn đề nóng bỏng của VN hiện nay, từ chiến lược tư nhân hóa, phối hợp khai thác ở các vùng đánh cá chung như Vịnh Bắc bộ, đến nguy cơ đô thị hóa chệch hướng, bẫy tham nhũng v.v.

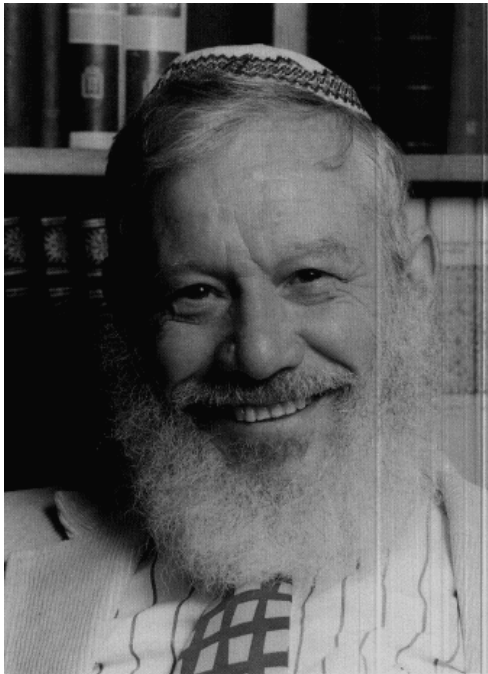
Thomas Schelling

Chịu ảnh hưởng của chiến tranh lạnh, Schelling quan tâm đến vấn đề tương tác chiến lược (hợp tác, xung đột, mặc cả, đe dọa, trả đũa v.v.) giữa hai chủ thể. Trong khi Aumann có tư duy duy lý cao độ, Schelling là người có trực quan rất mạnh, quan sát tinh tế.

Schelling là người chỉ ra nghịch lý cam kết trong tương tác chiến lược: tự giới hạn lựa chọn của mình có thể tăng sức mặc cả. Ví dụ, một chính phủ có nhiều cách buộc các doanh nghiệp quốc doanh phải thực hiện những cải tổ đau đớn nhằm tăng hiệu quả. Nhưng các nhóm lợi ích bảo thủ, vì biết chính phủ không dễ dàng bỏ rơi họ, sẽ luôn tìm cách mặc cả lại và trì hoãn các đòi hỏi từ phía chính phủ. (Việt Nam dường như cũng đang lâm vào tình trạng này). Để đối phó, chính phủ có thể

kí các hiệp định quốc tế yêu cầu không bao cấp các doanh nghiệp quốc doanh thua lỗ, mở rộng cạnh tranh. Như thế, các nhóm bảo thủ không còn chỗ để ý lại, buộc phải cải tổ. Ở đây, khi tự trói tay, chính phủ đã tăng sức mạnh mặc cả của mình với các doanh nghiệp quốc doanh.

Một hiện tượng mà Schelling phát hiện, sự tiến hóa qua thời gian trong phân bố người giàu và người nghèo trong một thành phố, sau này đã được phát triển thành ngành nghiên cứu động học đô thị. Xin nêu một quá trình động học đơn giản: mặc dù ai cũng thích môi trường sạch và yên tĩnh, nhưng chỉ có người giàu mới chịu được chi phí chuyển nhà. Vì thế họ mua nhà ở một khu đô thị mới mở. Việc chuyển nhà của họ làm thị trường ở khu vực đó mở rộng, tạo ra việc làm mới thu hút người lao động nghèo, nhất là từ nông thôn, đến tìm việc. Nhiều người nghèo chuyển đến sống làm giao thông khó khăn, môi trường ồn ào và ô nhiễm hơn. Nếu bất bình đẳng thu nhập cao khiến tiền thuê thu được từ số đông (là người nghèo) không đủ để cải thiện môi trường, thì những người giàu lại chuyển sang một khu khác. Trong khi đó, một phần lớn khi người nghèo vì không chịu được chi phí chuyển nhà nên ở lại. Mất sức mua lớn từ người giàu, thị trường của vùng này bị thu hẹp, thu nhập của những người ở lại giảm, tạo ra một khu nghèo. Mô hình trên đây là sự giản lược quá trình đô thị hóa chênh hướng, tạo ra các thành phố với những khu ổ chuột khổng lồ như ta đã thấy ở Mỹ Latinh. Hiện tượng này hoàn toàn có thể lặp lại ở bất kì nước đang phát triển nào, kể cả Việt Nam nếu bất bình đẳng quá mức và đô thị hóa thiếu định hướng.

Robert Aumann

Aumann là nhà toán học và nhà kinh tế lý thuyết người Do Thái. Được trao giải Nobel vì các phát kiến về trò chơi lặp lại, lý thuyết “hiểu biết chung”, v.v.

Trước khi tìm hiểu “trò chơi lặp lại”, ta hãy nhắc lại một phát hiện của lý thuyết trò chơi: dù con người có sáng suốt bao nhiêu, họ vẫn có thể không hợp tác được để tăng phúc lợi của nhau. Ví dụ: Giả sử nước A và B có một vùng đánh cá chung, với sức khai thác không quá chênh lệch; nước nào cũng biết rằng nếu đánh bắt nhiều quá thì mùa sau cá sẽ ít đi, cả hai đều thất lợi. Nhưng bất kể là

nước khác đánh bắt bao nhiêu, thì chiến lược tối ưu của nước mình vẫn là đánh bắt cho thật nhiều. Kết quả là ai cũng đánh bắt thật lực, dù mùa sau không còn đủ cá.

Trong các trò chơi lặp lại vô hạn lần mà Aumann đề xướng, người chơi có thể tạo ra các đe dọa đáng tin về sự trả đũa trong tương lai, khiến bên kia vượt qua cám dỗ hiện tại để hợp tác thành công. Chẳng hạn, B dọa rằng khi A đánh bắt quá nhiều, B “trả đũa” bằng cách cũng đánh bắt nhiều lên trong các năm về sau, khiến A cũng bị thiệt hại về tổng thể. Vì A cân nhắc đe dọa của B trong tương lai, nên sẽ tự kiềm chế. Lưu ý rằng đe dọa của B là có đáng tin- tức là nếu A vi phạm thì B, vì lợi ích của mình, sẽ làm đúng như lời đe dọa.

Aumann cũng là người phát triển khái niệm “hiểu biết chung”. Ta hãy xem xét một ứng dụng của nó trong bài toán *thất bại trong phối hợp*: Giả sử rằng A và B cùng có thông tin về một vụ tham nhũng. Nếu A và B cùng lên tiếng cùng lúc thì sẽ thắng lợi, còn nếu chỉ có một lên tiếng thì sẽ bị tru dập. Giả sử A sẽ lên tiếng nếu biết B lên tiếng. A cũng biết rằng B sẽ lên tiếng nếu biết A lên tiếng. Nhưng A lại không biết chắc rằng B biết rằng mình sẽ lên tiếng nếu B lên tiếng. Như thế, A sẽ lo ngại rằng có thể B, vì lo rằng A không lên tiếng trong trường hợp B lên tiếng, sẽ không lên tiếng. Nếu trường hợp đó xảy ra, thì A lên tiếng một mình và sẽ bị tru dập. Vì thế A không lên tiếng. B cũng suy luận tương tự. Cuối cùng thì không ai lên tiếng, dù cả hai đều mong muốn điều đó. Những người có điều kiện tham nhũng, vì hiểu được khó khăn trong phối hợp, sẽ mạnh bạo hơn trong tham nhũng.

Như thế, để chống được tham nhũng, không chỉ đòi hỏi mỗi người phải biết quyết tâm của người khác, mà còn phải cho người khác biết rằng mình đang chia sẻ quyết tâm của họ. Tức là xây dựng “hiểu biết chung” về quyết tâm của nhau. Khi đó, các cá nhân sẽ vượt qua *thất bại trong phối hợp* để lên tiếng trong tất cả các vụ tham nhũng, các quan chức sẽ không liêu lĩnh như trước nữa. Tuy nhiên, việc xây dựng “hiểu biết chung” cho toàn xã hội rất khó khăn. Nó đòi hỏi một lịch sử lâu dài của nhiều cuộc phối hợp thành công trong chống tham nhũng. Điều này giải thích tại sao các nước một khi đã rơi vào “bẫy” tham nhũng thì rất khó thoát ra.

Ủy ban xét thưởng giải Nobel tuyên bố: “Aumann và Schelling tiếp cận lĩnh vực này từ các góc độ khác nhau, Aumann từ Toán học, Schelling từ Kinh tế học nhưng cả hai cùng chia sẻ tầm nhìn là lý thuyết trò chơi có tiềm năng định hướng lại toàn bộ khoa học xã hội, tầm nhìn mà về đại thể đã thành hiện thực”. Hi vọng trong tương lai, lý thuyết này cũng sẽ tạo nên những thay đổi tương tự trong tư tưởng kinh tế và xã hội Việt Nam.

¹ Tác giả xin cảm ơn góp ý của T.s Vũ Thành Tự Anh, T.s Nguyễn Quốc Toàn và nghiên cứu sinh Đỗ Quốc Anh (Đại học Harvard)

² Nhận giải Nobel năm 1993. Khán giả Việt Nam có thể biết đến ông qua bộ phim The Beautiful Mind.